

POVEZANI U PROSTORU: PRIJEDLOZI I PADEŽI

Ljiljana Šarić:

SPATIAL CONCEPTS IN SLAVIC: A COGNITIVE LINGUISTIC STUDY OF PREPOSITIONES AND CASES

(Harrassowitz Verlag, 2008.)

Uvod

Izrazi prirodnih jezika za prostorne fenomene odavna se smatraju izrazito zagonetnima i blisko povezanim. Prostor je već više od dva tisućljeća jedno od pitanja koje uvelike pobuđuje zanimanje mislilaca, pri tom služeći kao plodno tlo za žustre rasprave. Jedna je od postavki koje su se kroz te rasprave polako, ali sigurno nametnule jest ideja da je prostor jedna od temeljnih intuicija usađenih u našu prirodu (prisjetimo se samo ideje prostora kao univerzalnog kognitivnog primitiva unutar kantovske tradicije). U tome smislu, niti lingvistika nije iznimka. Od površinske, leksičke razine do duboke, kognitivne razine analize mnogi su se jezikoslovci usredotočili na: a) (ne)slaganje između fizičkog i jezičnog; b) činjenicu da se slični pojmovi često koriste u objema domenama jezika, kako u doslovnome tako i u metaforičkome smislu. Ovo nimalo ne iznenađuje prihvatimo li postavku konceptualnoga primata prostora.

“Konceptualna primitivnost” prostora još je jednom preispitana u proteklih trideset godina, postavši posebice zanimljiva i plodonosna tema unutar znanstvenih okvira kognitivne lingvistike. Pojava kognitivne lingvistike pažnju jezikoslovaca usmjerila je na pitanja poput: a) seman-

tičkih i/ili sintaktičkih posebnosti jezika prostora, b) međujezičnih varijacija u jezičnim opisima prostora, i c) međudjelovanja jezika (prostora) i konceptualizacije (prostora). Ova su pitanja potakla golemi interes struke i pružila dalekosežne uvide, postavši temeljnim pitanjima unutar discipline. Nije pretjerano reći da su proučavanja jezika prostora i konceptualizacije bila od temeljnog značaja u razvoju kognitivne lingvistike.

Unutar takvoga, upravo opisanoga intelektualnog podneblja kognitivnolingvističkog istraživanja semantike prostora, knjiga Ljiljane Šarić pronašla je i svoje ishodište i svoj cilj. Pronicljiva studija odabranih prijedloga i padeža iz nekoliko slavenskih jezika nudi odgovore koji idu dalje od puke deskriptivne, površinske, odnosno leksičke razine jezika. Analiza predstavljena u djelu mogla bi koristiti svakome koga zanima istraživanje elemenata jezičnoga kodiranja te načela koja upravljaju jezičnim kodiranjem prostornih, ali i neprostornih domena, a možda i izvan toga, čak u domenu odnosa između jezika prostora, percepcije i poimanja.

Premda su slična istraživanja i prijedloga i padeža rađena u nekoliko slavenskih jezika (u prvom redu ruskom, zatim poljskom, češkom i bugarskom jeziku),

rad Ljiljane Šarić daje posebice dragocjen doprinos kakav se rijetko može naći u drugim radovima na tu temu jer nudi simultanu analizu kako prijedložnih, tako i padežnih značenja, odnosno analizu njihova međusobna odnosa. Takav pristup pomaže boljem objašnjavanju obaju komponenata istraživanja, a pomaže i rasvjetljavanju semantičkih i sintaktičkih elemenata obiju kategorija. Ovdje je posebice važno istaći da bi mnoge od tih komponenata bile teško prepoznate i opisane iz perspektive iz koje se istražuje samo jedna od navedenih komponenti. Nadalje, južnoslavenski su se jezici najčešće našli na samoj margini većine usporedivih istraživanja jezika. Šarić pak, s druge strane, u središte analize pojedinačnih leksičkih jedinica stavlja upravo tu (južnoslavensku) skupinu jezika ili, preciznije rečeno skupinu koju naziva B/H/S (što se odnosi na bosanski, hrvatski i srpski jezik). Njenim riječima, "B/H/S se odnosi na područje jezika znanog kao srpsko-hrvatski, sada izdiferenciranoga u standardne jezika, bosanski, hrvatski i srpski" (Šarić, 2008:1, vlastiti prijevod). Međutim, kada se autorica u knjizi usredotočava na primjere, odnosno korpus iz samo jednoga od navedenih triju jezika, ona to i navodi (primjerice - svi su primjeri uzeti iz hrvatskoga jezika). Ipak, uzevši u obzir činjenicu da je većina zaključaka ponuđenih u ovoj knjizi primjenjiva na sva tri prethodno spomenuta standardna jezika, autorica najčešću navodi B/H/S jezik.

Okrenimo se sada prikazu knjige, osvrćući se na poglavlje po poglavlje.

1. Prvo poglavlje:

Uporaba prijedloga za izražavanje / opisivanje prostora i njihov značaj za druge aspekte semantike prijedloga: Ekstenzije iz prostornih značenja

Prvo se poglavlje bavi onime što je glavni teorijski pojam ovoga djela, odnosno metaforičkim izrazima, ili bolje rečeno – ekstenzijama osnovnih prostornih značenja. Činjenica da djelo o prostoru u jeziku uzima metaforu za polazišnu točku daljnje analize može se činiti pomalo neobičnom. Dok se unutar okvira kognitivne lingvistike metafora smatra jednim od najproduktivnijih načela semantičke ekstenzije od prototipnih (središnjih) k perifernim (no još uvijek povezanim) značenjima, opće je poznato i prihvaćeno da prostorne metafore, premda se koriste za brojne domene, izražavaju prije svega prostor (u fizičkom smislu). Prostorna se, fizička značenja, dakle, promatra kao da imaju prvenstvo pred metaforom, s čime se slaže i Šarić (npr. teorijska analiza na str. 14-18).

Uzevši u obzir da autorica u svojoj knjizi kombinira obradu prijedloga i padeža, te da je varijacija između padeža u kojem se nalazi objekt unutar prijedložnog skupa često određena upravo razlikom između prostornog (fizičkog) i metaforičkog prostornog (nefizičkog) konteksta, postaje očito da se pitanje odnosa između prostorne i neprostorne uporabe prijedloga i padeža postavlja već na samome početku analize.

U prvome poglavlju, Šarić obrađuje niz odabranih primjera koje koristi da bi istražila pojam prostornog prototipa, kao i da pokuša pokazati da su ekstenzije iz proto-

tipa prema semantičkoj periferiji (primjericice u kauzalnu i temporalnu domenu) motivirane. U objema domenama, opće prostorne sheme i semantičke uloge (npr. mjesto, smjer, izvor, cilj) pomažu pojasniti načela ekstenzija značenja unutar semantičke mreže. Temeljne su prostorne predodžbene sheme predstavljene u ovom poglavlju: sadržanost (*containment*), podupiranje (*support*), izolacija (*isolation*), bliskost (*proximity; attachment*), orijentacija (*orientation*) i djelomičnost (*partitiveness*). Prijedlozi koji se promatraju u ovom dijelu su: *u, na, do, sa, oko, ka, iz*.

Prije no nastavim, htjela bih reći da je u ovome poglavlju autorica uspjela dati ono što je, barem prema mome mišljenju, veoma perceptivno i potencijalno dalekosežno zapažanje (dosad nedovoljno istraženo unutar primijenjene lingvistike), a to je da je kognitivnosemantički pristup prijedlozima izuzetno dragocjen pristup u kontekstu učenja jezika (str.18). Nadalje, imajući u vidu analizu kakva se proteže kroz čitavu knjigu, ista bi se tvrdnja mogla primijeniti i na padeže, baš kao i na razjašnjenje sintaktičko-semantičkih odnosa između prijedložnih skupova (posebno kada se radi o padežu u kojemu se nalazi objekt unutra prijedložnog skupa).

2. Drugo poglavlje:

Slikovne sheme površine i sadržanosti

U drugome poglavlju, autorica usmjerava pažnju na dva temeljna prostorna prijedloga, *na* i *u* (ili bolje, na značenjske koncepte 'na' i 'u'). Tu se govori o dvama središnjim prostornim prijedlozima, konceptualno veoma važnima u svim prirodnim jezicima (ali, očito, ponekad leksika-

lizirana pomoću drugih leksičkih sredstava osim prijedloga), koji su također izrazito plodni kada je riječ o metaforičkim ekstenzijama. U ovome poglavlju Šarić pokušava pokazati da semantička mreža ovih dvaju prijedloga zapravo pomaže razjasniti značenje padeža uz koje se javlja: akuzativa i lokativa.

Poglavlje započinje analizom značenja prijedloga 'na' (engl. 'on', 'onto', 'at', 'to' – str.33). Analiza je pretežito usmjerena na prostornu uporabu (tj. značenje) prijedloga, koji predstavljaju temelj za semantičke ekstenzije u druge domene. U drugome dijelu poglavlja (2.2., od str. 80 nadalje), primjenjuje se analogni pristup na prijedlog 'u'. Posebno je zanimljiva i vrijedna značajka ovoga poglavlja usporedba 'na' (tj. njegovih prijevodnih ekvivalenata) i ponekad marginalnoga prijedloga 'u' u drugim slavenskim jezicima, osim B/H/S jezika (tj. u slovenskom, ruskom i poljskom). Takav komparativan, ili bolje, kontrastivan pristup ukazuje na postojanje nekih međujezičnih razilaženja ne samo u osnovnim uporabama, već i u spojevima prijedloga i padeža. Ta razilaženja, tj. potreba za njihovim proučavanjem, istraživanjem i možda objašnjavanjem, predstavlja jedno od najproblematičnijih i potencijalno najdalekosežnijih polja istraživanja kada se radi o temi i pristupu koje u svojoj knjizi Šarić predlaže.

3. Treće poglavlje:

Prijedlozi bliskosti: kod i pri

Autorica se, nakon što se zadržala na konceptima sadržanosti (*containment*) i podupiranja (*support*), okrenula još jednom ključnom odnosu u prostoru – bli-

skosti (*proximity*). To je pitanje središnji problem trećega poglavlja. Prijedlog u središtu istraživanja je 'kod' (koji se na engleski prevodi kao 'by, beside, next to, near, at; during, among'). Složenost međujezične situacije koju oslikavaju značenja prijedloga 'kod' i njegovi prijevodni ekvivalenti na engleski jezik, navodi na zaključak da je 'kod' semantički prilično neproziran i nadasve zanimljiv prijedlog. 'Kod', prijedlog koji zahtijeva objekt u genitivu, istražuje se u kontekstu prostorne domene, ali i u kontekstu pripadnosti, temporalne simultanosti, pratećih okolnosti, referentne točke i usporedbe i kontrasta. Posebno vrijedan doprinos cjelokupnome istraživanju prijedloga unutar kognitivnih okvira, a posebice normativizaciji skupine B/S/C jezika, proizlazi iz zapažanja da se prijedlog 'kod' upotrebljava i u statičkim i u dinamičkim kontekstima. Premda se primarno vezuje uz statične scene, upravo njegove dinamičke uporabe osvjetljavaju neke veoma zanimljive elemente inherentne odnosu (dinamičkog) 'kod' i genitiva ili elementne inherentne značenju padeža genitiva. Naravno, istraživanje je usko povezano s glagolom na koji se prijedložni skup veže, ili bolje rečeno, glagolom koji upravlja prijedložnim skupom.

Još jedan prijedlog koji izražava bliskost, a kojim se autorica bavi u ovome poglavlju, jest prijedlog 'pri'. On je posebno zanimljiv s međujezične perspektive. Šarić naime uspijeva pokazati ne samo međujezične obrasce ekstenzija značenja iz jezgre prema periferiji u različitim jezicima, već nudi i uzrok mnogim raznovrsnim metaforičkim ekstenzijama i prijenosima značenja do kojih

može doći u pojedinim jezicima, čak i kada su ti jezici blisko povezani. Naposljetku, ovo poglavlje pruža ne samo pronicljivo objašnjenje za različita manje ili više prototipna značenja prijedloga koji se istražuju, već su se 'pri' i 'kod' pokazali kao izvrsni pokazivači semantičkih obilježja dvaju padeža uz koje se javljaju, tj. lokativa i genitiva.

4. Četvrto poglavlje: Prostorno značenje dativa

U četvrtome poglavlju, Šarić se okreće pomalo drukčijem pristupu. Umjesto da krene od prijedloga i zatim se osvrne na padež koji prijedlog traži od objekta, Ljiljana Šarić uzima padež – dativ – kao polazišnu točku svoje analize. Ona zapaža da dativ (skupa s instrumentalom) naliči "prostornome padežu" u nekim jezicima, budući jer sadrži informacije o prostoru, čak i kada se koristi bez prijedloga. Cilj ovog dijela "nije pružiti iscrpnu analizu semantičke mreže dativa, već osvjetliti opća pitanja koja se direktno ili indirektno odnose na prostorno značenja dativa" (Šarić, 2008: 207; vlastiti prijevod). U četvrtome poglavlju, Šarić proučava temeljne prijedložne uporabe dativa, dativ smjera u B/H/S i semantičku vezu dativa smjera s drugim značenjskim domenama padeža. Šarić sugerira da prijedložni dativ označava prostorne odnose, dok ogoljeni oblici dativa (kognitivno) sličie drugim, neprostornim domenama dativa (i prostorni se "goli" dativ smatra neprototipnim). Nadalje, međujezična je perspektiva također snažno obilježje ovoga dijela (B/H/S su u prvom redu u odnosu s ruskim i poljski prijevodnim ekvivalentima).

5. Završna razmatranja

U zaključnim razmatranjima svoje knjige, Ljiljana Šarić daje kratki pregled glavnih teorijskih implikacija do kojih istraživanje iz prethodnih poglavlja dovodi čitatelja. Ona ističe potrebu za komparativnim, tj. međujezičnim pristupom proučavanju jezičnih fenomena. Preciznije, ističe potrebu za komparativnim i kontrastivnim proučavanjem jezičnih fenomena u bliskim jezicima (poput južnoslavenskih) koji su udaljeni od drugih jezika (barem na leksičkoj razini), tj. skupina jezika. I zaista, pristupi koje zastupa Šarić su oni koji će nas nužno dovesti do novih spoznaja o ne samo strukturalnim karakteristikama jezika, već i do odgovora relevantnih za razumijevanje odnosa jezika i konceptualizacije. Nadalje, u posljednjem dijelu svoje knjige, Šarić ponovo upozorava na potrebu za proučavanjem semantičke jezgre (tj. prototipnih značenja) i (metaforičkih) ekstenzija, odnosno njihove povezanosti jer u konačnici, jezgra se općenito sastoji od ograničenoga niza temeljnih elemenata, a načela (semantičke) ekstenzije su barem djelomično stvar konvencije. Poruka je jasna: niz temeljnih elemenata trebao bi biti točno definiran, a načela ekstenzije jasno opisana. Konvencionalnost se načela ekstenzije može proučavati unutar jedne leksičke kategorije (npr. prijedloga i semantičkih ekstenzija prijedloga, odnosno uporabe / semantičkih mreža), no to se također može, možda i temeljitije, učiniti ako se proučavaju dvije (ili više) povezanih kategorija, primjerice prijedlozi i padeži, kombinirajući na taj način analizu leksičke uloge i odnosa (*role and reference*).

Na kraju ovog osvrtu, valja zamijetiti da pristup koji Šarić predlaže u svojoj knjizi *Spatial Concepts in Slavic: A Cognitive Linguistic Study of Prepositions and Cases* predstavlja valjanu analitičku metodu za daljnje istraživanje. Prijeko je potrebno daljnje istraživanje unutar ovoga znanstvenog okvira, koji kombinira semantičko-sintaktičke značajke prijedloga i padeža. Zapravo, jedan mogući nedostatak knjige Ljiljane Šarić upravo je ograničenje proučavanja (analize) na prilično sužen (i donekle nesistematičan) izbor prijedloga i padeža na koje se istraživanje usredotočilo. Drugim riječima, bilo kakav prilog široj teorijskoj generalizaciji značajno bi dobio na vrijednosti i uvjerljivosti kada bi autorica ili suzila broj prijedloga i analizirala sve padeže uz koje se oni pojavljuju, ili se pak usredotočila na uži broj padeža i tada istražila sve prijedloge s kojima se javljaju. Takav bi pristup pomogao razjasniti ne samo odnose od prostornog k neprostornome (metaforičkom) u objema kategorijama, već bi eventualno pomogao steći dublji uvid u semantičke komponente svake leksičke kategorije, kao i ukazao na elemente važne za semantičko-sintaktički odnos među tim kategorijama.

Još jedna stvar vrijedna spomena, koja služi kako bi se ponudile smjernice za buduća istraživanja, jest primjedba da bi tretiranje prijedloga, koji su u prvom redu promatrani s topološke i/ili geometrijske perspektive, trebalo biti prošireno na način da se uključi i funkcionalni pristup (vidi Vandeloise, 2006). Pokazano je naime da analiza prijedložnih značenja koja ne uzima u obzir funkcionalni aspekt inherentan u njihovim značenjima može prikriti niz njihovih semantičkih i sintak-

tičkih obilježja (i najzanimljivije, pitanja koja se odnose na semantičko-sintaktičke dodirne točke). U prilog potonjoj tvrdnji govori i analiza u dijelu knjige gdje Šarić kontrastira 'o' u konstrukciji s akuzativom naspram 'u' u konstrukciji s akuzativom (str. 102). Autorica smatra da je glavno obilježje koje podupire tu alternaciju uvelike određeno "intencionalnošću". Analiza semantike prijedloga 'o' s perspektive dinamike sile (engl. *force dynamics*) sugerira da možda to i nije slučaj, ili barem nije potpuna priča, već da funkcionalni elementi predstavljaju ključna obilježja semantike prijedloga.

Naznačivši neke od točaka koje možda zahtijevaju daljnju razradu, htjela bih zaključiti ovaj osvrt još jednom ističući ono što se čini najvećom vrijednošću ovog rada, a to je iznimno pogođeni *simultani* pristup međuodnosu prijedloga i padeža. Uzevši u obzir praktična otkrića i teorijske zaključke predstavljene u ovoj knjizi,

ona je bez imalo sumnje rad velike znanstvene vrijednosti, koji predstavlja bogat izvor podataka i ideja svakome koga imalo zanimaju slavenski jezici, kao i izvrsnu polazišnu točka za jezikoslovce koji rade unutar kognitivnih okvira, posebice za one koji se zanimaju za prostor i jezik te odnos između jezika i konceptualizacije.

Literatura

- Brala-Vukanović, M. 2009. The story of 'o'. Force dynamics in the semantics of (Croatian) prepositions. U: *Space and Time in Language and Literature*, (ur.) M. Brala-Vukanović, i L. Gruić-Grmuša, 61-86. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.
- Vandeloise, C. 2006. Are there spatial prepositions. U: *Space in Languages: Linguistic Systems and Cognitive Categories*, (ur.) M. Hickmann i S. Robert, 139-154. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Marija Brala Vukanović
Prijevod: Nensi Rubinić